

Šeduvos krašto žemė išaugino ne vieną žmogų, kilniais darbais ir talentais garsinusį savo gimtinę už jos ribų. Tarp tokių – ir Jonas Martinaitis. Dailininkas, grafikas, akvarelistas, lietuviškų komiksų pradininkas, rašytojas, poetas, kurio gimimo 110-ąsias metines minėsime kitais metais ir kurio netekome lygiai prieš 60 metų.

Jonas Martinaitis

ŠEDUVOS KRAŠTO SŪNUS

Irena DOBROVLSKAITĖ

Šis mano pasakojimas apie Martinaičių dinastiją bus tęstinis. Norisi kuo plačiau aprėpti, kad skaitytojas susipažintų su šio žmogaus gyvenimu: tėvais, seneliais, šeima bei vaikais, toliau sėkmingai sklindžiančiais garsą apie Martinaičius.

Smalsu pasekti šių žmonių pėdomis, pavaikščioti painiais jų gyvenimo vingiais, keliais ir takeliais.

Mano pažintis su Jonu Martinaičiu buvo labai proziška. 1998 metais Lietuvos dailės muziejus minėjo šio kūrėjo 100-ąsias gimimo metines.

Muziejus sėkmingai leido metraštį. Tokiu būdu straipsnis turėjo atgulti į jo puslapius.

Dar vėliau apniko nenumaldomas poreikis paieškoti gilesnių šaknų, rasti šeimos narius, gimines ir pa-

Šeduvos krašto žemė išaugino ne vieną žmogų, kilniais darbais ir talentais garsinusį savo gimtinę už jos ribų. Tarp tokių – ir Jonas Martinaitis. Dailininkas, grafikas, akvarelistas, lietuviškų komiksų pradininkas, rašytojas, poetas, kurio gimimo 110-ąsias metines minėsime kitais metais ir kurio netekome lygiai prieš 60 metų.

Jonas Martinaitis

ŠEDUVOS KRAŠTO SŪNUS

Irena DOBROVOLSKAITĖ

Šis mano pasakojimas apie Martinaičių dinastiją bus tęstinis. Norisi kuo plačiau aprėpti, kad skaitytojas susipažintų su šio žmogaus gyvenimu: tėvais, seneliais, šeima bei vaikais, toliau sėkmingai sklindžiančiais garsą apie Martinaičius.

Smalsu pasekti šių žmonių pėdomis, pavaikščioti painiais jų gyvenimo vingiais, keliais ir takeliais.

Mano pažintis su Jonu Martinaičiu buvo labai proziška. 1998 metais Lietuvos dailės muziejus minėjo šio kūrėjo 100-ąsias gimimo metines.

Muziejus sėkmingai leido metraštį. Tokiu būdu straipsnis turėjo atgulti į jo puslapius.

Dar vėliau apniko nenumaldomas poreikis paieškoti gilesnių šaknų, rasti šeimos narius, gimines ir pa-

Dailininko tėvai Antanas Martinaitis ir Eleonora (Leonora) Zdanuskaitė (Zdanavičiūtė)-Martinaitienė

bendrauti su jais akis į akį.

Likimas man buvo palankus ir dovanojo nuostabią galimybę susipažinti su dailininko brolio Petro dukra Ona Guliokiene, tuomet visai neseniai sugrįžusia po tremties iš Rusijos, su Adele Martinaitiene, Antano Martinaičio našle, kitais.

Dažnai taip būna, kad po iškilmių bei minėjimų kažkas atitolsta, priblésta. Ir mano ryšys su šiais puikiais žmonėmis – taip pat. Šią vasarą vėl buvau pradžiuginta. Paskambino dailininko Igno Adakrio dukra Rūta ir pasiūlė atnaujinti bendravimą, taip pat ir bendradarbiavimą.

Taigi renkimės į kelionę po Radviliškio apylinkes.

Jonas Martinaitis gimė 1898 metų birželio 26 dieną Panevėžio apskrityje, Šeduvos valsčiuje, Pavartyčių kaime. Vietovės pavadinimas kilęs nuo Vartyčios upelio. Rašytiniuose šaltiniuose Pavartyčiai minimi jau

1588-aisiais. Iki baudžios panaikinimo šio kaimo žmonės ir žemė priklausė dvaro baronui Ruopiui (Von Ropp).

Jono Martinaičio tėvai Eleonora (Leonora) Zdanuskaitė (kai kuriuose šaltiniuose – Zdanavičiūtė) ir Antanas Martinaitis kilę iš mažažemių valstiečių šeimos. Motinos tėvas Mikalojus Zdanavičius turėjo 7 decincinas žemės.

Martinaičiai susilaukė trijų sūnų – Vinco, Petro, Jono – bei dukros Paulinos. Visi vaikai, išskyrus Joną, pabaigė tik pradžios mokslus ir vėliau ūkininkavo tėvo nupirktoje žemėje. Šeima buvo labai šviesi, visi mėgo skaityti knygas ir laikraščius, buvo raštingi. O Jonukas savo mokslus pradėjo kaimo daraktoriaus mokykloje, kurią lankė ilgais žiemos vakarais. Vaiką kaime visi mylėjo, jo galvelė bolavo pievoje, smalsiai stebint žiogelius ar varles, jis būdavo ir

nuolatinis kaimo senelių pasakojimų klausytojas. Ne tik klausė, bet ir stropiai dėjosi viską savo mažon galvelėn. Mokyklos daraktorius Pranciškus Varvuolis turėjo dvigubas pareigas: vasarą – vyriausiojo piemens, o žiemą skyrė vaikams mokyti. Būdamas įžvalgus, netruko pastebėti Jonuko gabumus, imlų būdą, smalsumą. Visomis išgalėmis ragino jo tėvus leisti vaiką mokytis toliau. Tuo metu Pavartyčiuose retas galėjo sau leisti mokslo prabangą. Beje, Jonukas baigė Šeduvos keturmetę mokyklą, vėliau mokėsi Šiaulių gimnazijoje. Polinkis menams išryškėjo tik paėmus pieštuką į rankas, bet kol kas liko šviesia berniuko svajone.

Gausi Martinaičių šeima, sunkus gyvenimas, nepritekliai, noras išmokslinti vaikus atvedė šeimos galvą prie minties uždarbiauti anapus Atlanto. Apie 1913–1914 metus

Vestuvės Panevėžio apskrityje. Pirmoje eilėje antras iš kairės – Jonas Martinaitis, antra iš dešinės – jo žmona Ona. 1939 m.

tėvas atsisveikino su savo žmona ir vaikais, tikėdamas ilgai neužsibūti svetur. Tada niekas nenujautė, kad tėvai matėsi paskutinį kartą...

Trumpas išsiskyrimas užsitęsė apie 15 metų, sunkiai dirbant anglių kasyklose. Širdį ramino vien tai, kad siunčiami pinigai palengvino likusios Lietuvoje šeimos gyvenimą ir buitį. Į Tėvynę išvykėlis grįžo tik po žmonos mirties (ji mirė 1918 metais, sulaukusi vos 45-erių). Jam pargrįžus, sūnūs Vincas, Petras ir dukra pasididino savo žemės plotus (tėvas nupirko 37 hektarus žemės). Vienam Jonui galva buvo pramušta kitais dalykais ir žemė visai nerūpėjo.

Radęs tuščius namus, „amerikantas“ neužsibuvo juose. Ir išėjo gyventi pas sūnų Vincą (mirė 1932 metais, sulaukęs 75-erių).

1915 metai. Kaizerio kariuomenė artinosi prie Šeduvos. Būsimasis dailininkas ir dar keli Pavartyčių kaimo berniokai paliko gimtinę. Tuomet

**Ona ir Jonas Martinaičiai
Kaune 1933 m.**

Martinaičių giminės šiandieniniai atstovai su Radviliškio rajono Kultūros skyriaus vedėju Augenijumi Jurgausku (pirmas iš kairės)

Petrograde jau gyveno ne vienas lietuvis, tarp jų – ir iš Pavartyčių. Matyt, ši aplinkybė padarė pasukti būtent ten. Kažkas priglaudė, kažkas pamaitino, išklausė...

Peterburgiškasis Jono laikotarpis mažai žinomas ir miglotas. Nežiūrint iškilusių sunkumų, Jonas troško mokytis. Likimas pagailėjo jauno emigranto, suveddamas jį su Kajetonu Sklėriumi. Jau tais laikais dailininkas buvo žinomas kaip kūrėjas ir pedagogas. Barono Štiglico techninio piešimo studijos suole atsisėdo ir Jonas. Akvarelės ypatumus dėstė Sklėrius. Jie ir susidraugavo, kartu tapė iš natūros, kalbėjosi. Tai užpildė Jonui namų trūkumą ir šildė vienišą sielą.

Petrogradas užkrėtė naivų kaimo jaunuolį ir užliejo nepatirtais jausmais. Jonas visą laiką degė noru ginti mažą žmogų, jam padėti. 1917 metų revoliucija, ore sklidančios įvairiausios idėjos atrodė yra tai, apie ką svajota... Tėvo pinigai, siunčiami iš

Amerikos, maitino, rengė ir palaikė Joną Petrograde.

Balta dėmė biografijoje – ir Jono įstojimas į Raudonosios armijos gretas, kovos su baltalenkiais Baltarusijos miškuose, sunkus kojos sužeidimas (trauma, perėjusi į gangreną, ilgainiui tapo mirties priežastimi).

Pasiblaškęs ilgokai po svetimus kraštus, Martinaitis 1922 metais grįžo namo. Deja, jį pasitiko tuščia troba, motina buvo mirusi. Tai jį smarkiai paveikė, prislėgė kaltė, gailėstis dėl nespėtų išsakyti žodžių, neatiduotos vaikiškos šilumos. Kurį laiką pasisukiojęs savo kaime, išvažiavo į Kauną. Tuo metu broliai ir sesuo apsigyveno savarankiškai ir ūkininkavo. Petras įsikūrė Žilionių kaime, netoli Šeduvos, Vincas – Babrujuose, prie Radviliškio, sesuo – Prastavoniuose.

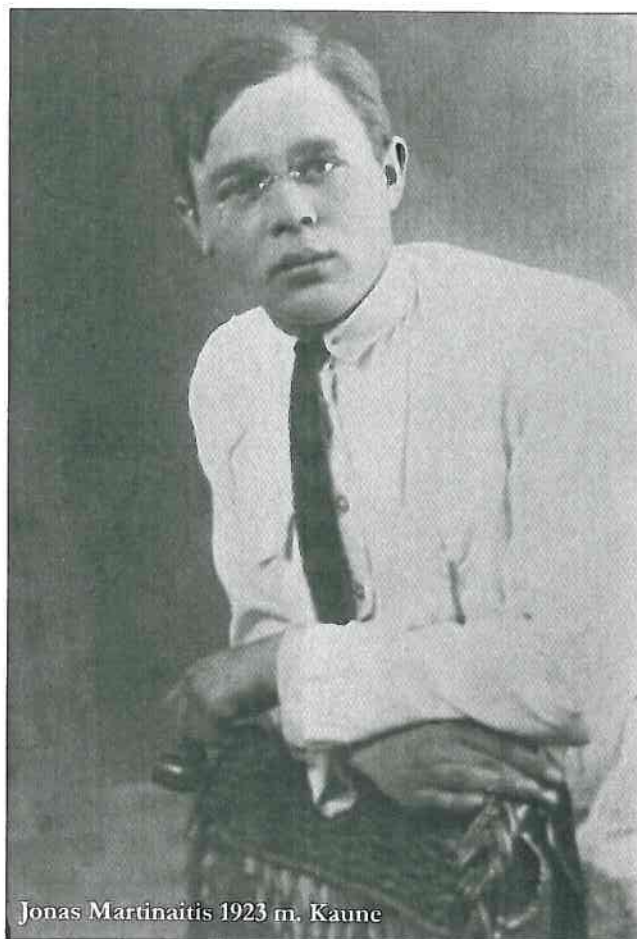
Joną traukė dailė. 1922–1926 metai. Kauno meno mokyklos suolas. Vėl likimo vingis – akvarelę dėsto Sklėrius, tapęs tarsi antruoju tėvu. Jo, garsaus akvarelisto, vardas, ma-

tyt, padėjo apsispręst rinktis būtent akvarelę.

Trumpam paliksime Jono kūrybą bei darbo karjerą ir paseksime asmeninį jo gyvenimą. 1924 metais Onutė Olišauskaitė parašė pirmąjį laišką Jonui. O susitiko jie Pavartyčių kaime, kur tuo metu mokytojauti buvo paskirta Onutė. Pedagoginį išsilavinimą įgijusi Panevėžio mokytojų seminarijoje, santūri, itin religinga (kažkada svajojusi ir apie vienuolyną), rimtai žiūrinti į gyvenimą mergina patiko visai kitokio būdo Jonui. Ilgus metus jie lankė vienas kitą lyriškais, romantiškais laiškais. Onutė suprato, kad ramaus šeimyninio gyvenimo su gražiu, laisvu, bohemiškos sielos jaunuoliu nebus. Nežiūrint į tai, 1933 metais Juozas Tumas-Vaižgantas sutuokė jaunosius. Simboliška, kad tai buvo paskutinė šio kunigo tuoktuvių ceremonija. Su jo palaiminimu ir išėjo pora į gyvenimą.

(Bus daugiau)

BAIGIAME (PRADŽIA – „RADVILIŠKIO KRAŠTAS“, 2007, NR. 2 (7) PASAKOJIMĄ APIE ŠEDUVOS KRAŠTO ŽEMĖS IŠAUGINTĄ JONĄ MARTINAITĮ – DAILININKĄ, GRAFIKĄ, AKVARELININKĄ, LIETUVIŠKŲ KOMIKSŲ PRADININKĄ, RAŠYTOJĄ, KURIAM ŠIEMETĮ BIRŽELĮ BŪTŲ 110 METŲ.

Jonas Martinaitis 1923 m. Kaune

ŠEDUVOS KRAŠTO SŪNUS

Irena DOBROVOLSKAITĖ

Susituokė. Nuo pat pirmos dienos – taip susiklostė aplinkybės – jaunieji apsigyveno atskirai: Jonas – Kaune, Onutė – kaime, Vandžiogaloje. Ten ji dirbo pradinių klasių mokytoja. Kaunas įtraukė Martinaitį į bohemišką gyvenimo verpetą, kuris čia virė ir kunkuliavo. Po kurio laiko supratusi, kad buvimas atskirai nieko gero neduos, Onutė atsiviliojo Joną pas save. Šeimą išlaikyti norėjosi, todėl ir teko galvoti: o kaip toliau? Sunkiai sekėsi suvaldyti meniškos sielos vyrą, bet jis taip pat derinosi prie savo žmonos. Taigi teko gyventi ir kaime, ir Kaune. Ona Martinaitienė čia ir praleido visą likusį savo gyvenimą.

Jaunieji susilaukė pirmagimio Rimtauto. Vėliau jis įgijo aukštąjį inžinerinį išsilavinimą, vedė, gyveno tuometiniame Leningrade (dabar Sankt Peterburge). Piešimas jį traukė, todėl bandė jėgas dailėje. Nesusiklosčius šeimyninei laimei, grįžo į Lietuvą, gyvenimą baigė prie mamos.

Antrasis į pasaulį pasibeldė Ignas Adakris. Jis nuėjo tėvo pramintu taku ir baigė grafikos specialybę Lietuvos dailės ins-

titute (dabartinėje Dailės akademijoje). Mirė anksti, palikdamas dukrą Rūtą.

Trečiasis sūnus Antanas Gytis, pagrandukas, irgi pasirinko tėvo specialybę. Minėtame Dailės institute įgijo tapytojo specialybę. Vedė anksti. Išsirinktoji – paprasta kaimo mergina – nesuprato menininko, jo polėkio bei kūrybos. Nesidomėjo, kas yra dailininkas, kuo jis gyvas, kokie jo siekiai. Poros gyvenimas nesusiklostė taip, kaip kitų brolių. Antroji santuoka su Adele padėjo Antanui atsitiesti bei tęsti darbus. Su linksma, žavia moterimi nueitas gyvenimo etapas buvo šviesus ir kūrybingas. Deja, ir ši Martinaičių šaka anksti nuvyto, nulūžo. Liko jauna našlė, sūnus Arvydas iš pirmosios santuokos bei dukra, sulaukta su antrąja žmona. Arvydas – taip pat dailininkas tapytojas, radęs savitą braižą ir sėkmingai kuriantis.

Atrodo, trys sūnūs šeimoje – didelė laimė ir paguoda senatvėje. Bet vaikus, be tėvo likusius mažus, Ona Martinaitienė ir užaugi-

no, ir išmokslino pati viena. Visko buvo: ir vargo, ir pusbadžio. Neturėjo kuo labai pasikliauti ir sulaukti iš ko paramos. Padėjo kaip kas ir kiek galėjo. Visiems tuo metu buvo, kaip sakoma, ne pyragai. Motinai iš trijų vaikų vienintelis arčiausiai buvo, šildė jos vienatvę sūnus Antanas. Ir pagelbėjo jai kaip galėdamas.

Lietuvos dailininkai nuolatos telkdavosi į įvairias menines organizacijas. Jos vaidino svarbų vaidmenį dailininkų gyvenime, vienijo juos. Dailininkai būrėsi, vedami vieningimosi idėjos, skilo į grupes, vėl jungėsi. Nors ir neturėdami ryškesnės meninės platformos, ypač stengėsi burtis jaunieji šalies menininkai. 1930 metais susikūrė viena jų – „nepriklausomųjų“ dailininkų – draugija. Organizacija veikė penkerius metus (1930–1935). Pats pirmasis minėtos institucijos žingsnis buvo 1930-ųjų kovo 23 dieną atidaryta devynių Kauno meno mokyklos auklėtinių darbų paroda. Tapytojai Rimtas Kalpokas, Antanas Samuolis, skulptorius Bronius Pundzius, scenografas Liudas Truikys, grafikas Stepas Žukas, dailininkai Ona Draugelytė, Halina Naruševičiūtė, Antanas Kairys bei akvarelininkas Jonas Martinaitis pristatė plačiai visuomenei savo kūrybinius laimėjimus. Taip jie tarsi debiutavo dailininkų sluoksnyje.

Kaip pažymėjo to meto spauda, paroda buvo gausi. Čia eksponuota per 200 įvairios technikos dailės kūrinių. Daugiausia – tapybos. Būtent ši paroda paliudijo, kad susibūrę jaunieji dailininkai neturėjo bendro kelio, kuriuo visi eidami siektų vieno tikslo. Aišku tik, kad jie vengė dailinti tikrovę, ieškojo savito plastinės raiškos būdo. Jie buvo įdomūs visuomenei. Tuo metu šie dailininkai dailę laikė sustabarėjusia ir neįdomia.

Tapytojas Justinas Vienožinskis teigė, kad „nepriklausomųjų“ dailininkų kūrybos parodos imtos rengti tuomet, kada „oficialusis menas visai paskendo į negyvų tradicijų sukaustytas formas. Vyresnieji per daug įkainavo savo menišką pajėgumą ir todėl sustingo“.

„Nepriklausomųjų“ dailininkų draugija surengė iš viso dvi dailės parodas. 1930 metais įsteigtoje kūrybinėje organizacijoje Martinaitis dalyvavo nuo pat pirmojo jos žengto žingsnio. Ir buvo aktyvus jos narys tol, kol „nepriklausomieji“ įsijungė į Lietuvos dailininkų sąjungą. Pastaroji buvo įkurta 1935-aisiais. Martinaitis tapo minėtos institucijos nariu 1940 metais. Didžiausias naujo darinio nuopelnas tas, kad čia kiekvienam kūrėjui buvo sudarytos galimybės rengti autorines parodas. Per trejus metus (1937–1940) savo kūrybinius laimėjimus demonstravo daugiau kaip dvidešimt įvairios specialybės dailininkų. Tokia privilegija pasinaudojo ir Martinaitis.

Tarpukario Lietuvos visuomenei jis buvo labiau žinomas kaip tapytojas, akvarelininkas nei grafikas. Dailininką traukė įnoringa, bet įdomi akvarelės technika. Už pasiekimus šioje sferoje Martinaitis turėjo būti ypač dėkingas mokytojui Kajetonui Sklėriui.

Jonas bandė jėgas daugelyje veiklos barų, labai daug ir aktyviai piešė. Laiko nuotolis leidžia geriau suvokti kūrybines vertybes. Žiūrėdamas į to meto kultūros dirvonų artojus, negali nesistebėti jų talentų universalumu, kūrybingumu ir nepaprastu darbštumu. Jų kūrybos keliuose visuomet tykojo galybė pavojų ir kliūčių. Dailininkų darbai sunkiai skynėsi kelią į kultūrinę visuomenę, tokie dalykai buvo ypatingai tolimi ir beveik nepriimtini Lietuvos

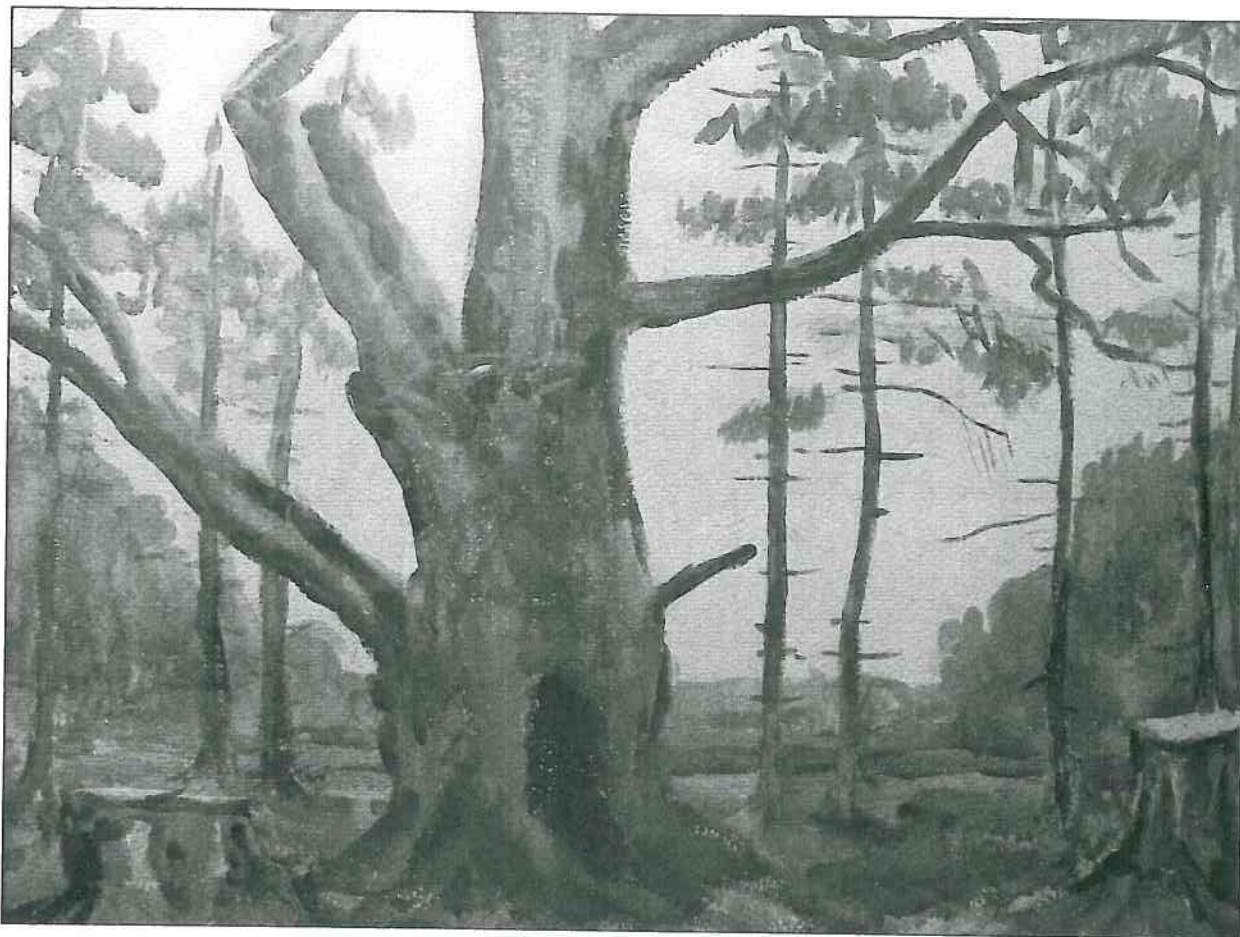

kaime. Apie dailininkus, jų veiklą ir tai, kuo šie užsiima, ūkininkai, jų vaikai ne ką tegirdėjo. Tačiau, pasak spaudos, buvo toks dailininkas, kurį pažinojo visa Lietuva, – Jonas Martinaitis. Po viena kepure ir dailininkas, ir poetas...

Negausi buvo to meto inteligentija. Tik jos ryžtas dirbti per kraštus tekėjo. Ir Jonas visa galva pasinėrė į kultūrinę-švietėjišką veiklą. Būtent jis sugebėjo rasti tokią sritį, kurioje dar niekas nebuvo išsitvirtinęs. Nuo 1927-ųjų Martinaitis rašė humoristinius eilėraščius, taiklias epigramas, satyrinius vaizdelius. Jis pats ir kūrė, ir iliustravo. Tokius „kūrinius“ mielai spausdino to meto Lietuvos laikraščiai bei žurnalai, skirti suaugusiems ir mažiesiems. Vaikų leidiniai „Saulutė“, „Žvaigždutė“, kiti mirgėte mirgėjo vaikiškai naiviais piešinėliais su eiliuotu tekstu. Paprasti, bet taiklūs tekstai kvietė padėti neturtingam draugui, ragino globoti vargstančius žmones, paukštelius ir žvėrelius.

Labiausiai Martinaitį išgarsino linksni piešiniai su tektais. Pagrindinės temos – kaimiečių gyvenimas, buitį, ydos, linksmybės. Tokie personažai kaip šaulys Tyjūnaitis, ūkininkas Algis Tumpa, dėdė Anupras, Bernabas Dūlis rodė teigiamą pavyzdį. Jie barė girtuoklius, ragino tinginius dirbti, mokė tvarkytis savo ūkiuose. Turėjo ir propagandos elementų – supažindino su technikos naujovėmis, šaipėsi iš Lietuvos priešų. Vargu ar beatsirastų tema, kurios nebūtų pastebėjusi žvitri Jono akis.

Yra daugybė laiškų, kuriuos Martinaitis rašė namiškiams ar artimiesiems. Juose dejavo, o gal džiaugėsi, kad turi labai daug darbo, kad naktimis tenka nemiegoti, jog viską suspėtų padaryti laiku. Užsakė darbų ir „Karys“, „Aidas“, „Vapsva“. Ko gero, kur kas lengviau būtų suskaičiuoti tuos Lietuvos leidinius, kuriuose

Martinaitis nebendradarbiavo, negu kuriems rašė ir piešė. Būdamas labai užimtas, jis kartu ir džiaugėsi: „...tik linksma, kad dirbu su gerais žmonėmis: profesorius Mykolas Biržiška, visi dailininkai, profesorius Žemaitis, J. Vileišis, Tumas-Vaižgantas, Rondomanskis ir kiti. Smagu dirbti.” Vien tik 1939-ųjų metų spaudoje apūta per 300 dailininko piešinių su tekstais. Neoficialiuose šaltiniuose menininkas buvo tituluojamas kaip lietuviško komikso pradininkas.

1933 metais Stokholme, Liljevalcho meno salėse, buvo organizuota tarptautinė karikatūrų ir šaržų paroda. Lietuvai atstovavo grupelė menininkų. Kartu su Levu Koganu, Telesforu Kulakausku, Adomu Varnu, Petru Kalpoku buvo pakviestas ir Jonas Martinaitis. Švedijos meno galerijoje jis pristatė septynis savo kūrinius.

Jonas – daugialypė asmenybė. Viskuo jis domėjosi, viskas jam rūpėjo. Neliko svetima tema ir liaudies menas. Jis nutapė paveikslų ciklą, kuriame užfiksavo senais rūbais apkarstytas lauko baidyklės. Piešė ir domėjosi lietuviškais margučiais, tapė garsiuosius Svirskio kryžius.

Turėjo ir kolekcininko talentą. Su dailininku Petru Kalpoku Jonas Martinaitis rinko liaudies skulptūreles. Vėliau visą kolekciją padovanojo Mikalojaus Konstantino Čiurlonio dailės muziejui.

Lietuvos dailės istorijoje Martinaitis žinomas kaip puikus akvarelininkas, portretininkas. Mėnimas kaip produktyviausias dailininkas, dirbęs akvarelės technika ir gerai ją išmanęs. Kaip ir

jo kolega Česlovas Janušas, kurdamas stengėsi vadovautis savo mokytojo meniniais principais.

Daugiausia akvarelių nulieta 1936–1940 metais, bet ši sfera nebuvo užmesta ir vėliau. Martinaitis čia pademonstravo nepaprastą darbštumą, kurio dėka pasiekė gerų rezultatų. Akvarelė dailininkui buvo tartum atgaiva sielai. Ižvalgiems kritikams kartais užkliūdavo vieningumo stoka ar margokas koloritas, bet buvo aišku, kad savo nuoširdžiais, lakoniškais bei jaukiais darbais jis tęsia akvarelės klasiko Kajetono Sklėriaus tradicijas. Nuo ankstyvos jaunystės dailininkas žavėjosi gamta, sėmėsi iš jos stiprybės ir išminties, dažnai piešė iš natūros. Daugelio žmonių atmintyje jis išliko nešinas etiudine ir traukiantis per pievas. Visi patirti išpūdžiai vėliau išsiliejo skaidriomis, vaikišomis, kartais ir prislopintomis spalvomis. Popieriuje ar drobėse. Pasak kritikų, jis sugebėjo tautiomiis priemonėmis išgauti ryškia formą ir giliai atskleisti peizažo prasmę. Beje, gamtos tema, metų laikų kaita buvo dominuojančios. Peizažo nuotaika lyriška, tonai sidabriniai. Mėgiamas žanras buvo ir naturmortai. 1943-aisiais nulieti „Natiurmortas su obuoliais“, „Gėlių puokštė rudame ašotėlyje“ ir panašūs pasižymėjo santūrumu, spalvų pasteliškumu, bet margi išliko.

Negalima nepaminėti dar vienos labai svarbios srities, kuriai Martinaitis taip pat skyrė dėmesio ir energijos. Tai knygų rašymas ir iliustravimas. Dar mokydamasis Kauno meno mokykloje, 1925 metais išleido knygelę „Blaivēk”. Joje eilėmis bei piešinukais smerkė girtuoklystę. Iš kitų populiarių dailininko knygelių pa-

žymėtina „Žemės vaikai” (išleista Kaune 1940 metais). Eiliuotas tekstas iliustruotas keliais šimtais piešinėlių. Pagrindinės knygos temos – kaimo gyvenimas, darbai, tinginystė.

Pirmaisiais pokario metais pasirodė knygelė „Jaunųjų talka”, pasakojanti apie jaunuosius talkininkus. Dailininkas išvertė ir iliustravo čekų rašytojo Jano Hašeko „Šaunųjį kareivį Šveiką” (piešinius saugo sūnaus Antano šeima). Martinaitis taip pat išvertė ir išspausdino Levo Tolstojaus „Vaikystę”. 1945 metais, jau sunkiai sirgdamas, ėmėsi rašyti autobiografinę apysaką „Nuo dūminės pirkelės iki caro rūmų”. Deja, spėjo sukurti tik pirmąją jos dalį, kurią pavadino „Aukštinė vaikystė”. Tikėjimas žmogumi – tai pagrindinė gija, besidriekianti per visą apysaką. Autoriaus giminės tebeturi vilties, kad kada nors „Aukštinę vaikystę” pavyks išleisti ir pristatyti skaitytojui.

Atrodo, dailininko talentams nebuvo ribų. Jis bandė rašyti net operų bei operėčių libretus. Viename laiške žmonai pasakojo, kad jiedu su kompozitoriumi Baliu Dvarionu jau galutinai nutarę rašyti operą. Iš pradžių buvo kilusi mintis parašyti libretą istoriniais motyvais, bet apsisotą ties psichologine tema. Tokiu būdu atsirado „Prakeiktų pinigėlių” pradžia. Apie šį kūrybinį procesą žinojo ir autorių aplankė kompozitorius Juozas Tallat-Kelpša. Bėlika tik apgailestauti, kad sunki ir progresuojanti liga bei ankstyva Jono Martinaičio mirtis nutraukė gražius ketinimus.

To meto Lietuvos visuomenė ne itin dažnai galėjo pasigėrėti dailininkų rengiamomis parodomis. Ir Martinaitis spėjo savo kūrybą parodyti žiūrovui vos kelis kartus. 1940-aisiais tapytojas

dalyvavo bendroje šalies dailininkų parodoje Vilniuje, 1942-aisiais – ir Kaune. Aktyvusis gyvenimas prablėso 1941 metais, jam susirgus. Nežiūrint į tai, 1945 metais menininkas prašė Lietuvos dailininkų sąjungos ir toliau laikyti jį savo nariu.

Kitos Jono Martinaičio darbų parodos buvo surengtos po ilgo laiko tarpo. 1968-aisiais Lietuvos dailės muziejus minėjo darbštaus meistro 70-ąjį gimtadienį ir priminė kultūrinei visuomenei apie jo talentą. Idomią pomirtinę parodą Kauno paveikslų galerijoje surengė Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės muziejus 1993 rudenį. Čia pirmąsyk vienu metu eksponuotos Jono Martinaičio akvarelės, jo sūnų Antano pastelės ir Igno Adakrio grafikos lakštai. Kaip rašė to meto spauda, naujoji tikrai dramatiško likimo dailininkų ekspozicija leido naujai pažiūrėti į gausų, nors ir išblaškytą jų kūrybinį palikimą.

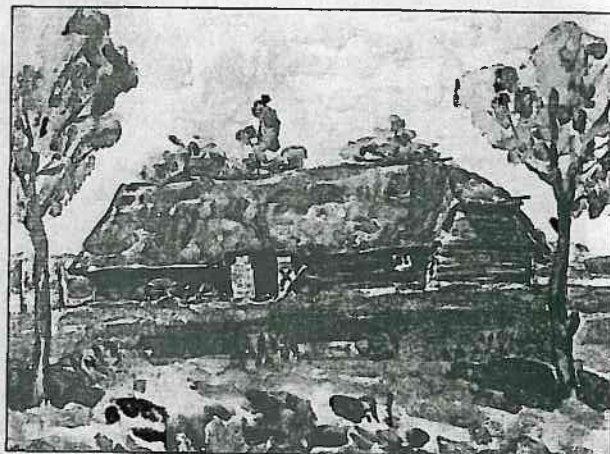
100-asis Jono Martinaičio jubiliejus iškilmingai paminėtas Vilniaus miesto širdy – Rotušėje. Beveik mėnesį lankytojai turėjo progos pakvėpuoti to laiko dvasia ir pasigėrėti Martinaičio kurtomis akvarelėmis. Toje ekspozicijoje iš Dailės muziejaus rinkinių buvo pristatytos 26 akvarelės, apėmusios autoriaus kūrybos dešimtmetį. Vyko ir vakaras, skirtas Jonui Martinaičiui atminti, kai susirinko giminė, kultūrinė Vilniaus bendruomenė, žmonės, pažinoję šį žmogų ar jo šeimos narius. Buvo nubrauktos laiko dulksės ir nuo to fakto, kad Jonas Martinaitis dirbo Baisogaloje piešimo mokytoju, apžvelgtas dailininko kūrybos kelias, jo glaudus bendradarbiavimas su Kajetonu Sklėriumi. Plačioji

LIETUVOS DAILĖS MUZIEJUS • LIETUVOS MENININKŲ RŪMAI

JONAS MARTINAITIS

1898-1947

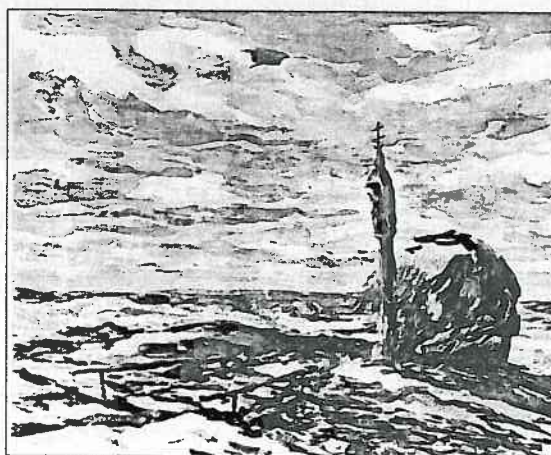

AKVARELĖS

Karmelityų bažnyčia. 1937

Gamtovaizdis su koplytstulpiu prie liepto. 1943

visuomenė turėjo retą progą sužinoti apie šį žmogų, aplinkybes, formavusias jo pasaulėžiūrą, sąlygas ir galimybes kurti.

Šeduvos apylinkės Žilionių kaimas buvo Martinaičio šeimos priebėga. Čia jie visai vasarai apsistodavo, palikę įvykiais bei karščiu kunkuliuojantį Kauną. Ūkininko Petro Martinaičio, Jono brolio, sodyba buvo ne vien laikino prieglobsčio vieta. Būtent čia dailininkas praleido paskutiniuosius septynerius savo gyvenimo ir kūrybos metus. Liga kamavo, vis stiprėjo, atimdama jėgas gyventi ir kurti. Labai dramatiškai kūrėjas išgyveno brolio Petro areštą bei tremtį ir niekada su tuo nesusitaikė. Nepaliko ramybėje ir begaliniai baudėjų apsilankymai bei grasinimai. Visa tai labai alinamai veikė jautrią sielą, vertė kentėti nepakeliamus ir fizinius, ir dvasinius skausmus. Menkutį nusiramimą rasdavo kur nors ry-modamas, ilgai nieko nematančiu žvilgsniu žiūrėdamas į tolį...

Niūrią 1947-ųjų lapkričio 29-ąją Jonas Martinaitis mirė. Pažinusiųjų atmintyje jis liko kaip labai linksmas, energijos ir

gyvenimiškojo džiaugsmo kupinas žmogus, visada buvęs įvykių verpete ir nevertinęs materialinių gėrybių. Gyvenimo kelią pradėjęs Šeduvoje, ten ir palaidotas šalia savo tėvų bei brolių. Jo žmona Ona Martinaitienė nuo 1978-ųjų ilsisi Kauno Romainių kapinėse.

1966 metais Jono Martinaičio našlė bei sūnus Antanas Lietuvos dailės muziejui padovanojo 96 akvareles, 56 iliustracijas ir 16 satyrinių piešinių tušu. Jie buvo kurti „Kariui“, „Trimitui“, „Mūsų laikraščiui“. Šeima suprato, kad kūrybinis Martinaičio palikimas negali būti išblaškytas, o turi būti sukauptas ir saugomas vienoje patikimose rankose.

Už tai nuolatinį dėkingumą jiems reiškia muziejaus darbuotojai.

**Nuotraukose – Jono Martinaičio darbai
Autorės, Dailės muziejaus bei Martinaičių paveldo
fondo archyvų nuotraukos**